

ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ 2013–2014 РР.

Ірина Багмут

Лексичний склад мови належить до найдинамічніших мовних систем, яка миттєво відображає зміни в суспільстві та гостро реагує на екстралінгвальну дійсність. Як наслідок, з'являються нові слова, відходять з ужитку окремі мовні одиниці, змінюється лексико-семантична структура вже наявних слів. Відомо, що виникнення нових слів і значень зумовлене двома основними потребами: номінативною (надати визначення новому поняттю) та експресивною (створити виразніше або коротше визначення предмета, явища, що вже має назву).

В усі часи мова була і залишається не просто інструментом опису подій, а й самою подією (Edelman 1977). У процесі історичного розвитку для кожної мови характерні як періоди відносної стабільності, так і відчутних структурно-семантичних зрушень. Значення окремих слів може зазнавати деактуалізації. Наприклад, ще донедавна актуальне серед українського суспільства слово *Сім'я* (з великої літери) – політичний термін часів колишнього режиму, означає “найпотужніший клан, сімейний підряд” – перейшло на периферію функціонування. Інші ж слова навпаки можуть піддаватися політизації (наприклад, *віче*, *зажовтоголубіти*, *тітушки*).

Усі інновації передовсім відбуваються у мовленні, а вже потім стають здобутком мови. Зміни в лексичний склад мови можуть вносити як окремі суспільні групи, так і поодинокі мовці, остаточне прийняття цих змін залежить від згоди на них суспільства в цілому. На сучасному етапі багато слів з'являються спочатку у блогах, є своєрідним жаргоном певного об'єднання людей у соціальних мережах, а вже потім вдалі варіанти потрапляють до ЗМІ і використовуються загалом.

Пропонована стаття присвячена новотворам, які виникли у словнику українців протягом кінця 2013–2014 років і були спричинені суспільно-політичною кризою й російською агресією.

Варто пам'ятати й про те, що абсолютно нових слів у природі не існує (Розен 1991: 35). Виникнення нових слів можна пояснити дією системних закономірностей загального характеру, тобто такі слова потенційно існують у внутрішньому лексиконі мовця, і таким чином відбувається вільне конструювання інновацій різних структурних типів.

Згідно з обчисленнями фахівців, активний словник української мови за останнє десятиліття змінився на 25%. Якщо врахувати не тільки виникнення нових лексем та розвиток значень, а й міграцію лексики з мовної периферії до центру й навпаки, цифра бачиться цілком правдоподібною. “Останні півроку, звичайно, активізували мовотворчість, але навряд чи рекордно порівняно, скажімо, з Помаранчевою революцією”, – зазначає професор Євгенія Карпіловська. На думку професора Лариси Масенко, останнє десятиліття було досить урожайним на новотвори “у зв'язку з переходом влади в більш демократичне русло”. “Вже після Помаранчевої революції з'явилося багато неологізмів, навіть її назва активізувала витіснене в радянський період слово «помаранчевий» у значенні «оранжевий», – наголошує вона” (Хмельовська 2014).

Новотвори, що з'явилися на фоні суспільно-політичної ситуації в Україні останніх місяців, протягом короткого часу увійшли до побутової лексики, яку активно використовують й у публіцистиці, і зараз їх значення розуміють навіть ті, хто політикою не цікавиться (наприклад, “*Украти воюють з ватниками*”). Роль новотворів особливо наочна у публіцистиці, яка створюється ‘на потребу дня’, для опису подій суспільного життя. Активне ‘існування’ таких одиниць обмежене конкретно-історичною ситуацією, в якій новотворення можуть періодично вживатися (цитуватися) в різних текстах різних періодичних видань.

Під час аналізу друкованих і електронних українських ЗМІ зафіксовано як появу новотворів (*колорад, зелені чоловічки, укром*), так і словотвірну та лексико-семантичну трансформації слів, які вже існували в мові раніше (*майданування, бандерівець*). Виявлено активну міграцію слів у межах лексичної системи від периферії до центру і навпаки, зокрема відбулася актуалізація в межах пасивність-активність вживання того чи іншого слова (*віче, сотня, війна*). Це, за визначенням Юрія Шевельова, відроджені слова, слова повернуті в сучас-

ність з інших епох, або ж, за визначенням Любові Струганець, актуалізовані слова. Прикладом аналогії можуть бути слова *зажовтоблакитніти* (зазеленіти, зачервоніти) (наприклад, “У Києві *зажовтоблакитнів ще один міст*”).

Збагачення лексичного складу мови новотворами відбувається шляхом: словотворення (*майдан* – *майданування, майданувати, євромайдан, автомайдан, антимайдан, майданівець; волонтер* – *волонтерити; жовто-синій* – *зажовтосиніти*); зовнішніх запозичень з подальшою адаптацією до норм української мови (*стрімити* від англ. *streaming* означає ‘показувати якусь подію онлайн в Інтернеті’; *фейк, фейковий* – від англ. *fake* означає ‘сфабрикований, неправдивий, підроблений, фальсифікат, підробка, неправда’; *фотожоба* – від рос. *фотожоба* означає ‘графічну карикатуру, шарж, гумористичний або сатиричний колаж’) і внутрішніх запозичень (*Небесна сотня, диванна сотня, волонтерська сотня, російський окупант*).

Дослідники відзначають той факт, що відчутні зміни у словнику носія конкретної мови відбуваються під час воєн, і пояснюють це зростанням інформаційного потоку і щільнішими міжнародними взаємовпливами. Нові слова у цей час мають властивість поширюватися швидше, ніж це відбувається за звичайних умов.

Культурологи та філософи говорять про появу не просто нових слів, а мемів в українському соціумі. Мем – це одиниця культурної інформації, часто іронічна, яка миттєво поширюється в суспільстві. Деякі з Інтернет-мемів набули такого поширення, що використовуються ЗМІ й тими, хто не має жодного відношення до соціальних мереж чи конкретних Інтернет-спільнот. Термін мем (мім) увів у 1976 році Річард Докінс, біолог-еволюціоніст у своїй праці *Ген-егоїст*. “Меми усталюються й множаться, перетікаючи з одного мозку в інший – процес, що можна назвати імітацією в найширшому розумінні цього слова”, – писав учений. Вони воюють один з одним за обмежені ресурси людського мозку й за повторюваність і частотність уживання. Вони воюють між собою за нашу увагу (Gleick 2011).

До мемів зараховують такі новотвори, як, наприклад, *колорад, укроп, ватник* тощо. Психологи кажуть, що попри сильне конотативне забарвлення таких новотворів (часто первинно з негативним зневажливим забарвленням), ображатися на такі слова здатні люди, які

особливо залежать від соціальної оцінки, виявляють соціальну незрілість.

Р. Блакар зазначає, що вибір виразів, здійснюваний тим, хто говорить, впливає на розуміння того, хто сприймає інформацію. Навіть якщо відправник інформації бажає “висловитися об’єктивно”, все одно вибір ним певних слів структурує й зумовлює уявлення, яке отримує слухач. Тобто висловитися “нейтрально” неможливо. Незалежно від того, чи є наслідок висловлювання навмисним, а чи ні, той, хто говорить, здійснює соціальний вплив (Блакар 1998: 89–91).

Різноманітні метафори для позначення ворога – необхідний компонент будь-якого збройного конфлікту. Використовувати чи ні таку лексику – справа кожного. Психологи пояснюють, що такі новотвори слугують своєрідними культурними позначками, які відображають поляризацію у межах груп “свій” – “чужий”, яка нині існує в українському суспільстві. За допомогою використання відповідних слів незнайомі співрозмовники можуть визначити належність до однієї чи іншої групи (“Своїх впізнаю” – напис на браслеті волонтерської організації “Народний тил”).

Тож використовуючи спеціальні назви на позначення суперника, людина ніби стає понад ним, стає сильнішою, вищою, вона відчуває владу і силу, здатність контролювати процес. Це особливо актуально в умовах шоку від іноземної агресії, коли нападають лише тому, що більші й сильніші фізично, та в умовах безпорадності влади.

Такі меми мають і релаксаційний підтекст: вони дозволяють висміяти суперника, жартувати у травматичній ситуації, пом’якшуючи моральний і фізичний біль, допомагають подолати внутрішнє напруження, послабити стрес.

Однак вчені твердять, якщо меми використовують часто і їм надається переважне право в комунікації, то це свідчить про брак оригінальної інформації, імітацію мислення замість власне мислення. Деякі образливі Інтернет-меми діють на колективну підсвідомість, безпосередньо впливаючи на вчинки людей (наприклад, *фашисти*, *хунта*, *бандерівці*, *правсеки*). А з колективною підсвідомістю пов’язаний як прояв групового героїзму, так і загальної параної та психозу. Психологи твердять, що більше у людей в голові мемів, які використовують усі довкола, тим більше голова відкрита для масового психозу.

В екстремальних умовах новотвори проходять швидкий етап офіціалізації, або узуалізації. На жаль, в Україні немає академічного електронного словника, на кшталт онлайн-версії Оксфордського словника, де кожного місяця фіксувалися б нові слова або значення. Спроби створити такий портал не були успішними, бо мали спорадичних характер, його укладаннями займалися люди часто далекі від лінгвістики, а тому відображувані зміни в лексиці не мали системного характеру (наприклад, електронний словник новотворів української мови *Мислово*). Зі складнощами перекладу українських новотворів стикнулися іноземні журналісти, які займаються українським питанням. Частота та поширення окремих українських новотворів змушує і їх використовувати подібну лексику та пояснювати їх своєму читачеві. Тому тлумачення окремих українських новотворів можна знайти не лише на сторінках української Вікіпедії, а й на іншомовних сторінках *Вільної енциклопедії*.

Щоб слово офіційно було визнано неологізмом, воно повинно мати статус узуального, зафіксованого в друкованому лексикографічному виданні. В умовах України це тривалий процес. Тому коли з'являється такий словник, то багато “колись” неологізмів такими вже не є. Як стверджує О.А. Стишов, “неологізми – це слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті” (Стишов 2003: 46). У власній розвідці неологізмами, або новотворами, вважаємо такі слова, які втратили статус okazіональних, але ще не отримали узуального статусу, набули поширення у суспільстві (розмовний, публіцистичний, художній стилі) і зрозумілі кожному українцеві, який живе в сучасних суспільно-політичних умовах.

Унаслідок Революції Гідності та подальшого загострення суспільно-політичної кризи в українській мові з'явилися слова *майданування* – так називають перебування на майдані, мітингування, відстоювання своїх прав (*Різдвяне майданування уже розпочалось; майданування по-кіровоградськи; Сина звільнили з роботи за “надмірне*

майданування”) – та майданувати (Чи не краще майданувати конкретно за вільну торгівлю? Любиш майданувати – люби і сесію вигрибати). Цікаво, що англомовні журналісти створили відповідний неологізм англійською *maidaning* (*Why is Ukraine “Maidaning”?*). Зафіксовано також ще один досить цікавий неологізм на позначення збірності – *майданство* (Пішов Азаров – прийшло майданство) – уособлює все те, що стосується протестів в новинах та на вулиці. Та й саме слово тюркського походження *майдан* уже перестало означати лише площу, сквер. До того ж новий зміст – не просто площа, а заповнена людьми, що зібралися з якимись спільними вимогами, – непомітно став першим значенням слова (Чи загрожує Гонконгу Майдан? Празький Майдан; “У Туреччині – мільйонний Майдан”). Найсвіжіша деривація, спричинена початком виборчої кампанії до Верховної Ради України, *немайданний* (“Немайданні” партії об’єднуються в “Опозиційний блок”). Це стосується і відомого слова *мітингувальники*. Віднедавна почав функціонувати стисліший й дуже український за звучанням новотвір – *мітингарі* (Під радію мітингарі вимагають дострокових виборів; Мітингарі штурмують кордон охорони до урядового кварталу). А особливо популярним стало слово *тітушки*, котре функціонує в українській мові як повноцінне поняття вже протягом тривалого часу. Йому навіть присвячено статтю у Вікіпедії. Там, зокрема, західноєвропейськими мовами, висвітлено й етимологію поняття, і його ознаки, і контекст використання. Зважаючи на те, як стрімко це слово влетіло в іншомовну пресу, його цілком може спіткати доля слів *хуліган* та *альфонс*. Епонім *тітушки* (від прізвища Тітушко Вадим) означає ‘хлопці спортивної статури, яких наймають для охорони чи провокацій під час політичних акцій або рейдерських захоплень’ (“Сотні «тітушків» побили противників забудови”, “Що зробити, щоб «тітушків» не водили на акції”, “Під прикриттям 40 «тітушків» нищать парк”).

Гібридна війна – сучасний, нетрадиційний тип війни, який характеризується використанням дуже широкого спектру засобів для досягнення перемоги у конфлікті: економічних, політичних, дипломатичних, інформаційних на рівні з військовими (*Мир у гібридній війні не досягається засобами традиційної війни*). Важливою у такій війні є роль інформаційних технологій та використання мобільних груп

найманців замість регулярних військ. Під час “гібридної війни” війну можна навіть не оголошувати.

За час збройного протистояння в Україні набрав неймовірного поширення волонтерський рух у тилу: від постачання необхідного армії до допомоги пораненим бійцям і їхнім родинам. Як результат, з’явилося дієслово за родом діяльності *волонтерити* – займатися волонтерською діяльністю (раніше саме така багатослівна конструкція і позначала цю дію) (*Тернополян запрошують волонтерити на Фестивалі водно-моторного спорту; Хто має час волонтерити?*).

Кіберсотня – фейсбук-спільнота кібербунтівників та Інтернет-активістів (*Активісти створили “Кіберсотню Майдану”*).

Диванні війська, диванна сотня – визначення прихильників Євромайдану, які не виходили на вулицю, не брали участь у протесті, але підтримували протест в соцмережах, в Інтернеті, активно закликаючи до нього (*Порошенко та його “диванна сотня”; У Донбасі жартують про диванні війська*). Може позначати зневажливе ставлення до тих, хто побоявся вийти на Майдан, а тільки розводив демагогію.

У межах дихотомії “свій – чужий” багато емоційно-експресивних і конотативно маркованих новотворів. Такі новотвори мають інгредієнтну форму експресивності, переважно використовуються з образливою, зневажливою метою.

Бандерлог – слово утворилося сполученням слів бандерівець і бандар-лог (мавпячий народ із творів Кіплінга). Це збірний образ, яким проросійськи налаштована частина населення назвала своїх опонентів: проєвропейських, і як це не дивно, але й проукраїнських українців, прихильників Майдану, противників колишнього режиму. Дуже показово, що слово у подібному значенні відроджене російськими ЗМІ саме зі сталінської епохи. Вираз має образливий характер і в розумінні тих, хто його використовує, є синонімом слова “фашист”. Подібне за значенням слово *бандерівець* зазнало переосмислення. Наприклад, використовуване російськими ЗМІ слово *бандерівець* на позначення фашистів, які підтримують, за їхніми словами, “незаконну українську владу” (а таких за соціологічними опитуваннями після президентських виборів було близько 70%, серед них як україномовні, так і російськомовні громадяни України, представники різних національностей та етнічних груп) зазнало на українському ґрунті позитивного маркування (*Переважає більшість росіян уяви не має, хто*

такі бандерівці). В Україні слово *бандерівець* існувало давно. І до популяризації його російськими ЗМІ використовувалося лише на позначення патріотично налаштованих українців із західних регіонів України. Під час подій кінця 2013–2014 рр. цим словом російські ЗМІ стали називати тих, хто проти ідеї “русськава міра”, “таможеннава союза” тощо. Тож бандерівцями опинилися мешканці центральних, північних, південних областей, кияни, російськомовні українці, росіяни, вірмени, грузини, татари тощо, які не підтримували політику Кремля. Нині слово набуло адгерентної експресивності і позитивна чи негативна його конотація залежить від того, яка сторона конфлікту це слово використовує. Тож протиставлення у межах “свій – чужий” спричинило до того, що українці не вважають для себе образливою назву *бандерівець*. Адже, по-перше, це пов’язано з постаттю власне Степана Бандери, який боровся проти комуністичного тоталітарного режиму, отже, проти Москви, а по-друге, *бандерівець* – це людина, яка любить свою країну і готова, захищаючи її, померти. Термін *бандерівці* використовують навіть офіційні особи. Так, очільник сусідньої з Україною держави стверджував, що бандерівці захопили владу в Україні, вторив йому і український экс-президент, описуючи всі “жахи революції” у Києві. До того ж і один, і інший використовували слово “бандерівці”, а не “бандерівці”.

Ватник – слово утворене асоціативним накладанням: одяг, який носили радянські люмпени, і сама людина. Збірний образ проросійськи налаштованої людини, фанатично відданої ідеї “русськава міра”, підвласної офіційній пропаганді, типовий представник “*homo soveticus*” (*Куди подіти ватників?* Ю. Андрухович: “«...ватники», як правило, до пори до часу непомітні, сидять по домівках в очікуванні «своїх»”). Так називають проросійськи орієнтованих людей, які підтримують від’єднання від України східних областей та Криму, але не готові воювати за це, виступаючи за більш пасивні форми протесту.

Зелені чоловічки (або *Ввічливі люди*) – мем на позначення озброєних російських військових без розрізнявальних знаків у камуфляжі темно-зеленого кольору. Появу мема пов’язують із захоплення Криму та блокуванням українських військових частин у Криму. (“*Висадка «зелених чоловічків» сприяла анексії Росією півострова.*”) Це перший мем визнаний на державному рівні: його використовують від журналістів до президентів (Міністр закордонних справ Латвії: “*Ми*

не виключаємо появи зелених чоловічків на латвійській території” ; “У Молдові з’явилися «зелені чоловічки»”).

Чорні чоловічки – добровільні збройні формування, що воюють на Донбасі на боці української армії. Такі бійці воюють як партизани і часто не мають розрізнявальних знаків. Бійців номіновано за кольором їх форми, у відповідь на “зелених чоловічків”.

Кіборги – одне з найновіших утворень, яке активно використовують ЗМІ. Зокрема, Перший Національний у основних новинах дня подав таку підводку під відеоматеріал: *Кіборги приїхали у Кіровоград*. Моносемічне слово *кіборг* зазнало лексико-семантичної деривації. Великий тлумачний словник сучасної української мови (ВТССУМ) так пояснює значення слова *кіборг*: “Кібернетичний організм; пристрій, у якому певною мірою здійснено симбіоз фізичних та інтелектуальних здібностей людини й технічних засобів автоматки” (ВТССУМ: 427). Шляхом найменування за подібністю тепер цим словом називають українських бійців, які тримають оборону Донецького аеропорту. Вибити звідти військових терористи не можуть навіть важкою зброєю, тому й дали їм таку назву.

Колорад – походить від подібності кольорів “георгіївської” стрічки з забарвленням крил колорадського жука. На думку психологів, разом із *укропом*, цей мем є класичним прикладом дегуманізації супротивника, тобто ворога словесно принижують до рівня комахи, рослини або неістоти. Слово *колорад* натякає на явище, з яким важко боротися, бо воно дуже живуче, як колорадський жук на картоплі. Цей новотвір має і похідне утворення з аналогічним значенням *колорадський*.

Кримнаш – іронічний мем, часто функціонує саме в написанні разом і використовується на адресу тих, хто експресивно виражає захоплення анексією Криму. Цікаво, що цей мем активно використовується незалежними російськими ЗМІ та російськими блогерами. З блогів російської інтелігенції, яка не підтримує дії офіційної Москви, до української мови прийшло слово *кримнашист* – людина, яка підтримала дії сусідньої держави в Криму. У одному словотвірному ряду зі словом *кримнашист* стоїть слово *рашист*, як опозиція до назви *бандерівець*.

Майданутий, майдаун – зневажливе, образливе найменування тих, хто підтримував Майдан (від Помаранчевої революції до Револю-

ції Гідності). Використовується людьми проросійських поглядів, які твердять, що прихильники Майдану “зомбовані” його ідеями, з “промитими мізками”, не хочуть працювати, а бажають тільки страйкувати на організованих Сполученими Штатами Америки мітингах і отримувати за це гроші. З часом образливий новотвір *майданутий* зазнав відчутного послаблення негативної конотації, бо протиставлявся учасникам і організаторам *антимайдану*, вчинки яких відповідали антигуманним діям колишнього режиму (“*Маю за честь називатися майданутиєм*”, “*Чому я вважаю себе майданутою*”).

Укроп – зневажливе найменування українців загалом і прихильників єдиної України зокрема. Цей новотвір виник вже під час війни на сході України. Використовується сепаратистами, озброєними бойовиками та російськими окупантами. Психологи пов’язують цей новотвір із чимось зеленим, тобто молодим і недозрілим. Це приправа, а не головна страва, нею неможливо пообідати. Однак і *укроп*, і *колорад* тісно пов’язані з агрокультурою, яка завжди домінувала в українському суспільстві. Цікаво, що проукраїнські активісти змінили негативне ставлення до цього слова громадян України, дешифрувавши його як поєднання частин двох слів “*укр-аїнський оп-ір*”. Було навіть розроблено спеціальний шеврон “Укроп” із малюнком кропу, як знак належності до українського волонтерського тилу (“*Словом укроп можна пишатися*”).

Хунта – чинна українська влада. Термін використовується проросійськи налаштованими людьми, які вважають, що влада в Києві була захоплена незаконним шляхом і тепер нові керівники здійснюють каральні операції на російськомовному Південному Сході країни.

Правосеки, правсеки – члени і бійці української націоналістичної, праворадикальної організації “Правий сектор”, що з’явилася під час Євромайдану. Саме “Правий сектор” почав боротьбу з “Беркутом” на вулиці Грушевського, а після революції відправився захищати Донбас. Проросійські активісти правосеками і їх лідером Дмитром Ярошем лякали людей на всьому Південному Сході, обіцяючи, що ті розправляться з усіма, хто говорить по-російськи. У Росії правосекам створили образ мало не найбільшого ворога і жаху для росіян.

Луганда, Донбабве – назва Луганської та Донецької областей після захоплення влади в них сепаратистами і початку війни на Дон-

басі. Визначення використовується противниками відокремлення Донбасу від України і підкреслює беззаконня і свавілля, які відбуваються в окремих районах областей після початку сепаратистських виступів за аналогією з африканськими країнами.

ДНР, ЛНР та похідні від них *де-ен-ерівець, де-ен-ерівський, ел-ен-ерівець, ел-ен-ерівський* – терористичні організації, які діють на захоплених територіях Донецької та Луганської областей. В українських ЗМІ поряд із цими назвами завжди використовують конструкцію *так званий*, вказуючи на невизнаний офіційний статус цих утворень (*Представники так званої ДНР*).

Віджимати – це слово з бізнес-словника часів колишнього режиму набуло поширення на захоплених територіях Донбасу. Означає ‘забирати, красти’. Віджимають заводи, виробництва та інший привабливий бізнес. Нині функціонує й похідний дієприкметник від цього дієслова *віджятий* (*віджате авто* – ‘незаконно відібране’).

Отже, повна інтеграція наведених новотворів у систему мови пов’язана з їхньою здатністю до відтворення поза межами первісного контексту, а також участю в семантичних і словотвірних процесах (Зацний 1999: 15). Функціонально значущими стають насамперед ті одиниці, що передають актуальні поняття, пов’язані з важливими проблемами досліджуваного періоду. Інтеграція лексичних новотворів у лексико-семантичну систему залежить від їхнього зв’язку з суспільними рухами, течіями і зумовлена висуненням на передній план певних соціальних груп, у яких зароджуються нові слова та словосполучення, з їхньою популяризацією через засоби масової інформації, рекламу тощо. Якщо новотвір вживає велика кількість мовців з ідентичними намірами, то відбувається її конвенціоналізація, яка безпосередньо залежить від прагматичних чинників і є тим етапом, який свідчить про його закріплення у мовній системі. Представлені новотвори вже “живуть” у мові, а от які з них “виживуть” – покаже час. Але дуже хочеться, щоб негативні новотвори деактуалізувалися якнайшвидше разом із тими реаліями, які вони позначають.

ЛІТЕРАТУРА

Блакар, Р.М. 1998, Язык как инструмент социальной власти: Теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте.

- В кн.: Петров, В.В. (общ. ред.), *Язык и моделирование социального взаимодействия*. Москва: Прогресс, 88–126.
- ВТССУМ – Бусел, В.Т. (гол. ред.), *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ–Ірпінь: Перун, 2001.
- Зацний, Ю.А. 1999, *Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття*. Дис. д-ра наук. Запоріжжя.
- Розен, Е.В. 1991, *Новые слова и устойчивые сочетания в немецком языке*. Москва: Просвещение.
- Стишов, О.А. 2003, *Українська лексика кінця ХХ століття: На матеріалі мови засобів масової інформації*. Київ: Вид-во Центр КНЛІУ.
- Хмельовська, О. 2014, “Укроти” та “правосеки” проти “ватників” і “сенарів”. (Електронний ресурс: <<http://tyzhden.ua/Society/119971>>)
- Edelman, M. 1977, *Political language*. – New York: Academic Press.
- Gleick, J. 2011, *What Defines a Meme?* May 2011. (Електронний ресурс: <<http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/what-defines-a-meme-1904778/?c=y%3Fno-ist>>)